

Київський університет імені Бориса Грінченка

ГОРОБЕЦЬ СВІТЛАНА ІВАНІВНА

УДК 378:373.3/.5.011.3-051:821.161.2]:[808:005.336.5](043.3)

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Дика Наталія Михайлівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри мовно-літературної освіти
Інституту післядипломної освіти;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кучерук Оксана Анатоліївна,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри журналістики та
дидактичної філології ННІ філології
та журналістики;

кандидат педагогічних наук, доцент
Подлевська Неля Володимирівна,
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри слов'янської філології.

Захист відбудеться «06» травня 2021 р. о 10 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «____» квітня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Р. С. Дружененко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Модернізація освіти, задекларована в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Концепції мовної освіти України, Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні, а також інтенсивні соціокультурні трансформації, глобалізаційні комунікативні процеси поживляють інтерес дослідників до особистості фахівця освітньої галузі, покликаною успішно виконувати соціальні запити, розв'язувати професійні завдання в мінливих умовах сучасного суспільства. Для фахівця освітньої галузі надважливо не лише вільно володіти державною мовою, накопичувати комунікативний досвід з урахуванням життєвих і професійних ситуацій, а й опанувати таємниці риторичного оформлення індивідуального мовлення задля ефективної міжособистісної взаємодії й продуктивної організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. У цьому контексті особливої ваги набуває проблема формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, пов'язана з ефективним використанням досвіду спілкування в різноманітних сферах діяльності. Сприятливий ресурс для реалізації окресленої проблеми в умовах сучасного закладу вищої освіти закладено в змісті мовознавчих дисциплін, що уможлиблює введення нових комунікативно значущих відомостей як підґрунтя для розвитку мовної особистості студентів, готових до ефективного спілкування, професійно зумовленої риторичної діяльності.

Теоретичні основи формування риторичної компетентності майбутніх фахівців різних галузей обґрунтовано в працях В. Аннушкіна, З. Курцевої, Т. Ладиженської, Л. Мацько, А. Михальської, С. Мінеєвої, Г. Сагач, Л. Синельникової, Й. Стерніна, Л. Туміної та ін. У спеціальних дослідженнях окремі аспекти означеної проблеми розробляли Н. Голуб, Л. Горобець, А. Курінна, В. Ницета, А. Первушина, О. Ранюк, Я. Тарасевич та ін. Аспектам удосконалення комунікативної підготовки студентів присвячено студії З. Бакум, Є. Голобородько, О. Горошкіної, Н. Дикої, С. Карамана, О. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, А. Нікітіної, С. Омельчука, М. Пентилюк, Н. Подлевської, Л. Попової, Т. Симоненко, Г. Шелехової, В. Шляхової та ін.

У науковій літературі донині дискусійними є питання щодо виокремлення кількості та змістових характеристик структурних складників риторичної компетентності майбутніх учителів. Найбільшого поширення в педагогічній науці набула трикомпонентна структура риторичної компетентності для майбутніх фахівців філологічних спеціальностей (свідомий вибір комунікативної мети, стратегій, зумовлених комунікативною ситуацією; адекватний синтез мовлення як цілісного тексту; володіння сукупністю жанрово-стилістичних засобів), а також п'ятикомпонентна структура – для майбутніх фахівців філологічних спеціальностей (знання й усвідомлення базових знань риторики; технологічна (методологічна)

вправність відповідно до організації мовленнєвої діяльності; здатність до прагматичної діяльності з використанням розроблених підходів, способів, прийомів; обсяг знань про мову, мовлення й комунікацію; ініціативність у спілкуванні та комунікативне лідерство). Загальноприйнятною в педагогічній науці є позиція дослідників, що структура риторичної компетентності детермінується риторичною діяльністю й віддзеркалює процесуальні етапи підготовки та виголошення тексту промови.

У сучасній педагогічній науці, лінгводидактиці зокрема, є значна кількість праць, присвячених навчанню риторики майбутніх фахівців різних галузей, проте в процесі вивчення стану розробленості обраної проблеми з'ясовано, що в українській лінгводидактиці відсутні теоретико-експериментальні праці, в яких проблема формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури була предметом спеціального дослідження. Актуальність проблеми, її значення для сучасної освітньої практики й недостатня розробленість зумовили вибір теми дисертаційної роботи *«Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 27 лютого 2014), узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 31 січня 2016) та уточнено на засіданні кафедри української мови Інституту філології (протокол № 7 від 11 січня 2018 року) у формулюванні *«Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»*.

Мета дослідження полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методичних засад методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати теоретико-методичні засади формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін;
2. Уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження;
3. Проаналізувати зміст навчально-методичного забезпечення освітнього процесу майбутніх учителів української мови і літератури з мовознавчих дисциплін;
4. Визначити критерії та показники рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури;
5. Розробити методику формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Предмет дослідження – підходи, принципи, методи, прийоми, форми, засоби, формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять теоретичні положення філософії освіти (В. Андрущенко, В. Ільїн, В. Кремень, В. Лугай, В. Огнев'юк та ін.) та організації освітнього процесу (А. Алексюк, І. Зязюн, С. Нікітчина, Ю. Татур та ін.); психологічні і психолінгвістичні дослідження мовленнєвої та мисленнєвої діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, І. Зимня, М. Жинкін, О. Леонт'єв, О. Лурія та ін.); наукові праці, що розкривають суть компетенції та компетентності (Н. Голуб, Л. Мамчур, Н. Остапенко, М. Пентилюк, А. Хуторський та ін.); студії класиків риторичної науки (Аристотель, Цицерон, Квінтіліан), а також сучасних дослідників риторики (Н. Голуб, С. Глазунова, В. Нищета, Л. Мацько, Г. Сагач та ін.); загальні положення комунікативної лінгвістики (Н. Артюнова, Д. Баранник, Ф. Бацевич, М. Бахтін, І. Гальперін, Ю. Караулов, Т. Шмельова та ін.); дослідження дидактив і лінгводидактив із проблем удосконалення змісту мовної освіти та оптимізації освітнього процесу (А. Богуш, З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, Р. Дружененко, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук, Л. Мацько, Л. Мамчур, С. Омельчук, М. Пентилюк, Н. Подлевська, Т. Симоненко, О. Семиног, І. Хом'як, Г. Шелехова та ін.); положення про організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти (А. Алексюк, Л. Артемова, В. Гладуш, А. Кузьмінський, Г. Лисенко, В. Омеляненко, М. Фіцула та ін.); обґрунтування змісту, форм, методів і прийомів роботи з формування риторичної компетентності, риторичної культури, культури спілкування (Н. Голуб, Л. Горобець, О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, С. Караман, А. Первушина та ін.).

Для реалізації визначених завдань використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: вивчення, аналіз і синтез лінгвістичної, психологічної, педагогічної, лінгводидактичної літератури, законодавчих документів із проблеми дослідження формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури для уточнення змісту поняття «риторична компетентність вчителя»; логіко-теоретичний аналіз програм, підручників, методичних рекомендацій і посібників з проблеми дослідження для розроблення експериментальної програми дослідження; моделювання – для створення лінгводидактичної моделі формування риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови і літератури; синтез, порівняння, узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін;
- *емпіричні*: анкетування, бесіда, безпосереднє й опосередковане

спостереження, самооцінювання, тестування – задля з'ясування рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури;

- *методи статистичного оброблення даних* – для отримання якісних і кількісних результатів дослідження та їх якісно-кількісної інтерпретації.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу було здійснено на базі Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 136/1 від 01.10.2020 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 2369 від 28.12.2020 р.), Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 023/273 від 19.11.2020 р.), ДВНЗ Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (довідка № 02-65). Дослідним навчанням охоплено 223 студенти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше *обґрунтовано* теоретико-методичні засади формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; *розкрито* сутнісні характеристики базових понять дослідження «риторика», «риторична діяльність», «риторична культура»; *уточнено* зміст поняття «риторична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури»; *визначено* критерії, показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; *описано* ефективні методи, прийоми, форми й види для формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників; *розроблено* методику формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, дослідницького, текстоцентричного підходів; *подальшого розвитку* набули лінгводидактичні умови формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників у закладах вищої освіти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблену в дисертації методику формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури можна використовувати в процесі лінгводидактичної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти, в системі післядипломної професійної освіти й самоосвіти. Теоретичні положення та висновки дисертації можуть бути використані в освітньому процесі для вдосконалення змісту програм, підручників, посібників з української мови, у практичній діяльності вчителів-словесників; у підготовці спецкурсів і спецсеминарів для студентів педагогічних закладів вищої освіти; у створенні методичних посібників відповідної проблематики та підручників з методики навчання української мови.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри української мови Інституту

філології Київського університету імені Бориса Грінченка, висвітлено в доповідях і виступах на науково-практичних конференціях різних рівнів:

1) міжнародних: «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (25-26 березня 2016 р., м. Одеса); «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (2016 р., м. Переяслав-Хмельницький); "Мова і соціум: етнокультурний аспект" (18-19 жовтня 2018 р., м. Бердянськ); «Science and education: problems, prospects and innovations» (29-31 грудня 2020 р., Кіото, Японія); «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук» (4-5 травня 2018, м. Київ);

2) всеукраїнських: «Лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсивний простір: здобутки і перспективи» (12-13 жовтня 2017 р., м. Київ); «Формування мовної особистості в умовах реалізації концепції Нової української школи» (29 травня 2018 р., м. Київ), «Розвиток мовної особистості педагога: лінгводидактичний та когнітивний аспекти» (30 травня 2019 р., м. Київ), «Технології розвитку мовної особистості: освітні трансформації» (22 травня 2020 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення й результати дисертаційної роботи відображено в 10 одноосібних публікаціях, із них 5 статей у фахових виданнях України, 1 стаття в закордонному виданні, 4 публікації апробаційного характеру.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (240 позицій) і 7 додатків (на 36 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок; основний текст викладено на 196 сторінках. У роботі вміщено 9 таблиць і 3 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, подано інформацію про апробацію та впровадження здобутих результатів дослідження, список публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»** – обґрунтовано теоретико-методичні засади формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання мовознавчих дисциплін; з'ясовано зміст базових понять дослідження «риторика», «риторична діяльність», «риторична культура»; уточнено зміст поняття «риторична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури».

Опрацювання, аналіз і синтез лінгвістичної, психолінгвістичної, педагогічної, лінгводидактичної літератури з досліджуваної проблеми дали змогу визначити й обґрунтувати теоретико-методичні засади формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у

процесі навчання мовознавчих дисциплін. З'ясовано, що для ефективного формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін доцільно враховувати здобутки психологів і психолінгвістів про особливості мовленнєвої та мисленнєвої діяльності; індивідуально-психологічні характеристики суб'єктів освітнього процесу задля забезпечення індивідуальної траєкторії саморозвитку й самореалізації; формування у майбутніх філологів стійкої мотивації до вдосконалення мовленнєвої компетентності та риторичної культури; створення розвивального комунікативного середовища в освітньому процесі (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, І. Зимня, М. Жинкін, О. Леонтєв, О. Лурія та ін.). Враховано погляди лінгвістів про загальні положення комунікативної лінгвістики (Н. Артюнова, Д. Баранник, Ф. Бацевич, М. Бахтін, І. Гальперін, Ю. Караулов, Т. Шмельова та ін.).

Вивчення психологічних студій (М. Агулов, В. Апель, Л. Божович, К. Вазіна, М. Варбан, П. Гальперін, С. Занюк, Г. Костюк, С. Рубінштейн, В. Семиченко, Г. Щукіна) дало змогу виявити залежність між засвоєнням теоретичного матеріалу та практичною самореалізацією суб'єктів освітнього процесу в створеному на заняттях з мовознавчих дисциплін риторичному середовищі; змістом навчання мовознавчих дисциплін та пізнавальними інтересами, мотивами, рефлексією, зв'язком з майбутньою професійною діяльністю. З'ясовано, що для ефективного формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури під час засвоєння мовознавчих дисциплін необхідно враховувати типологічні характеристики студентів як представників специфічної спільноти, об'єднаних метою здобуття відповідного фаху в закладі вищої освіти; психологічні особливості сприймання й розуміння висловлень, вміння здійснювати самоконтроль у спілкуванні задля переконування та впливу на співрозмовника.

Підґрунтям у розробленні теоретико-методичних засад дослідження обрано вузлові положення дисертацій Н. Голуб, Л. Горобець, Ю. Дишлюк, А. Курінної, В. Нищети, А. Первушиної, О. Ранюк, Г. Сагач, Я. Тарасевич та ін., у яких експериментальним шляхом підтверджено ефективність запропонованих методик. Для організації ефективного формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін враховано пріоритетні позиції мовознавців з теорії комунікативної лінгвістики (Н. Артюнова, Д. Баранник, Ф. Бацевич, М. Бахтін, І. Гальперін, Ю. Караулов, Т. Шмельова та ін.), а також теоретичні напрацювання сучасних дидактів і лінгводидактів щодо реалізації принципів, оптимальних форм, методів, прийомів і засобів навчання в освітньому процесі (А. Алексюк, О. Біляєв, Н. Бібик, З. Бакум, А. Богуш, В. Бондар, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, М. Мацько, С. Омельчук, М. Пентиліук, О. Савченко, О. Семенов, Т. Симоненко, С. Сисоєва, І. Хом'як, М. Фіцула, Г. Шелехова, С. Яворська). У розділі розглянуто й екстрапольовано в практичний контекст дослідження загальнодидактичні (науковості, проблемності, зв'язку теорії з практикою,

наочності) та лінгводидактичні принципи навчання (системності, пізнавально-практичної спрямованості навчання, правильної організації роботи над риторичними помилками, комунікативного і функційно-стилістичного спрямування у процесі вивчення мовознавчих дисциплін) й адаптовано власне методичні принципи формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (зв'язку навчання риторики з фонетикою, орфоепією, лексикою, словотвором, граматику української мови; зв'язку навчання риторики з розвитком зв'язного мовлення; інтеграції реальної комунікації в освітній процес, діалогічного спілкування, зіставлення семантичного навантаження повідомлення і його структури тощо).

Аналіз спеціальної літератури з проблеми дослідження підтвердив доцільність упровадження в процесі вивчення мовознавчих дисциплін таких форм організації навчальної діяльності студентів (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна робота, інтерактивна лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо); традиційних методів навчання (бесіда, спостереження над мовними явищами, робота з підручником, метод вправ), інтерактивних («мозковий штурм», метод безперервної шкали думок, дискусія-форум, дискусія-симпозіум, регламентована дискусія, ситуативне моделювання) та інноваційних методів навчання (проектний, дослідницький, ситуаційний); засобів навчання (підручники, електронні посібники, спеціально дібраний дидактичний матеріал, узагальнювальні таблиці, схеми, тексти, словники, телепередачі, відеозаписи, диктофонні записи, комп'ютерні програми, мультимедійні презентації тощо), що сприяють ефективному формуванню риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Вивчення й осмислення теоретичних напрацювань науковців різних галузей дали змогу встановити багатоаспектність позицій у тлумаченні змісту поняття «риторика», зокрема почасти дослідники риторику ототожнюють з красномовством, ораторським мистецтвом (С. Аверінцев, А. Михальська, Т. Котарбінський, В. Татаркевич та ін.). У студіях О. Авелічева, В. Аннушкіна, О. Волкова, Н. Голуб, Ю. Лотмана, Л. Мацько, Н. Михайличенко, Г. Сагач, Г. Онуфрієнко, Є. Юніної зміст поняття «риторика» схарактеризовано як науку й навчальну дисципліну. У розділі акцентовано, що одним із вузлових аспектів праць Д. Александрова, Я. Білоусової, Н. Голуб, О. Зарецької, Н. Михайличенко, В. Нищети, Г. Сагач є риторична діяльність як показник загальної культури, а також як професійно необхідний складник. В умовах сьогодення риторика набула статусу соціально значущої дисципліни, оскільки спрямована на розвиток у суб'єктів освітнього процесу вміння спілкуватися, ефективно взаємодіяти як комуніканти, обирати продуктивні комунікативні стратегії.

На основі студіювання різних поглядів щодо характеристики змісту понять «риторика», «риторична діяльність», «риторична культура» з'ясовано змістове наповнення кожного з них, а також обґрунтовано базове поняття дослідження «риторична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури» як складне динамічне особистісне утворення, що поєднує в

собі обсяг риторичних знань, способи критичного та творчого мислення, особистісних цінностей, навичок красномовства, риторичних умінь, інших особистих якостей, що визначають здатність майбутнього вчителя української мови і літератури успішно провадити професійну діяльність, спрямовану на формування знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та морально-етичних якостей здобувачів освіти.

У другому розділі – **«Теорія і практика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»** – проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення освітнього процесу майбутніх учителів української мови і літератури з мовознавчих дисциплін; виокремлено критерії, показники та визначено рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Ознайомлення з навчально-методичним забезпеченням мовознавчих дисциплін, що використовується в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти України, дало підстави стверджувати про відсутність у його змісті навчальних модулів, зорієнтованих на формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як важливого складника освітньо-кваліфікаційної характеристики. Аналіз змісту робочих програм мовознавчих дисциплін («Сучасна українська літературна мова», «Практикум з української мови», «Орфоепічний і комунікативний тренінг») дав змогу з'ясувати спільне майже в усіх аналізованих програмах: стислі методичні зауваги або коментарі щодо вивчення риторики (основ риторики, красномовства); визначення мети, завдань вивчення дисципліни; критерії оцінювання знань, вмінь, навичок й формування компетентностей з риторики; форми проведення навчальних занять; методи навчання й методи контролю (усного, письмового, самоконтролю); обсяг самостійної роботи; система оцінювання знань студентів; методичне забезпечення курсу тощо.

У результаті аналізу навчальних робочих програм з риторики з'ясовано, що на вивчення означеної дисципліни в більшості закладів вищої освіти відведено різний обсяг кредитів (від двох до шести), проте змістовим аспектом кожної з програм передбачено ознайомлення студентів з основними законами риторики (концептуальним, моделювання аудиторії, тактичним, стратегічним, мовленнєвим, ефективною комунікації, системно-аналітичним), основами ораторського мистецтва, такими як підготовка до промови, види ораторського виступу (лекція, доповідь, промова), композиція промови, засоби уваги слухачів, культура ораторського мовлення, оволодіння мовленнєвим етикетом, виразним читанням, риторичною технікою тощо.

Опрацювання спеціальної літератури дало змогу констатувати, що історія створення підручників з риторики має потужні традиції. Ще в Києво-Могилянській академії викладачі розробляли авторські підручники для студентів з теорії риторики, зокрема: «Риторична рука» Стефана Яворського, «Про риторичне мистецтво» Феофана Прокоповича та ін. У розділі проаналізовано чинні навчальні посібники «Риторика» авторів Л. Мацько,

О. Мацько, «Факультативний курс з української мови. Риторика»
 М. Микитюк, «Педагогічна риторика» Л. Савенкової, «Риторика»
 Г. Онуфрієнко, «Основи ораторського мистецтва» О. Когут; опрацьовано зміст
 монографічних праць і спеціальних досліджень (О. Кучерук, Н. Голуб,
 О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, Н. Голуб, В. Ницета, М. Пентилюк,
 А. Первушина, Г. Сагач).

Акцентовано, що в навчальному посібнику «Риторика» (Л. Мацько, О. Мацько) докладно висвітлено предмет риторики, основний зміст понять і розділів класичної риторики, розкрито вплив риторики на розвиток таких мовознавчих галузей, як стилістика, поетика, теорія комунікації. Крім того, посібник містить цікавий дидактичний матеріал, зразки промов. Методику навчання риторики студентів закладів вищої освіти обґрунтовано в монографії Н. Голуб, «Риторика у вищій школі», якою передбачено формування мовно-риторичної особистості сучасного вчителя. Колективну монографію «Педагогічна риторика: історія, теорія, практика» (О. Кучерук, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман та ін.) присвячено педагогічній риториці, виділенню історичних аспектів риторики крізь призму розвивального педагогічного впливу, розглянуто найбільш актуальні теоретичні та практичні питання риторики діяльності педагога, зокрема вчителя-словесника.

Встановлено, що вчителі-словесники впродовж багатьох років активно використовують навчальний посібник М. Микитюк «Факультативний курс з української мови. Риторика», в якому розлого представлено навчально-методичний матеріал про історію розвитку ораторського мистецтва, про видатних риторів давнини і сучасності, закони риторики, публічне мовлення, композицію промови, етапи підготовки до виступу, зразки промов, практичні поради та завдання для вдосконалення навичок ораторського мистецтва.

Аналіз змісту чинного навчально-методичного забезпечення мовознавчих дисциплін для майбутніх учителів української мови і літератури показав, що в умовах автономізації сучасних закладів вищої освіти функціонує значна кількість навчальних робочих програм, підручників, посібників з риторики, зміст яких відображає не лише відомості з теорії й практики ораторського мистецтва, а й містить вправи і завдання риторичного змісту, проте через недостатню їх кількість зумовлює розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Для апробації пропонованої методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників було розроблено програму педагогічного експерименту, який передбачав три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. Під час констатувального етапу було проведено опитування й діагностувальний зріз. Аналіз анкетування студентів засвідчив низький рівень мотивації до навчання, байдужість до власного усного й писемного мовлення, часткову відстороненість від актуальних риторичних проблем, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю. Для визначення рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, отримання достовірних результатів

констатувального етапу педагогічного експерименту було застосовано валідні методики, що відповідають основним вимогам діагностичних методів, а саме: тести, анкети, опитувальники, творчі завдання тощо.

Для аналізу результатів констатувального етапу педагогічного експерименту визначено критерії та показники рівнів досліджуваного феномена: *гносеологічний* (обізнаність про сутність риторичної компетентності; знання мовних, мовленнєвих, риторичних засобів; знання особливостей застосування риторичної компетентності у майбутній педагогічній діяльності); *діяльнісно-корекційний* (уміння демонструвати риторичні здібності; уміння переконувати, впливати на інших; здатність використовувати невербальні засоби; спроможність конструктивно вирішувати риторичні ситуації; вміння здійснювати самоконтроль у спілкуванні; уміння висловлювати і корегувати власні думки; здатність до ефективного спілкування; комунікативні вміння в процесі моделювання практико-орієнтованих мовленнєвих ситуацій; здатність до текстотворення й аналізу тесту); *мотиваційно-ціннісний* (потреба в риторичному вдосконаленні; усвідомлення необхідності розвивати риторичну компетентність; розуміння потреб і емоцій оточуючих).

Враховуючи результати діагностування студентів за визначеними критеріями та показниками, було виокремлено рівні риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема: високий, достатній, середній, елементарний.

У констатувальному етапі педагогічного експерименту брало участь 187 майбутніх учителів української мови і літератури. За результатами дослідження було з'ясовано, що високий рівень риторичної компетентності мають 12,3 % студентів, достатнім рівнем володіють 18,7 % респондентів, середній рівень виявлено у 44,9 % досліджуваних, елементарний рівень мають 24,1 % майбутніх учителів української мови і літератури. Результати дослідження показали значну перевагу середнього та елементарного рівнів риторичної компетентності студентів (69 %). Якісний аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту підтвердив необхідність розроблення та експериментальної перевірки методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

У третьому розділі – **«Експериментальна методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»** – з'ясовано мету, зміст, завдання експериментального навчання за розробленою методикою; представлено модель формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; обґрунтовано лінгводидактичні умови формування риторичної компетентності студентів; описано перебіг і результати формування риторичної компетентності студентів; доведено ефективність методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Мета експериментального навчання полягала в розробленні та впровадженні методики формування риторичної компетентності майбутніх

учителів української мови і літератури. Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких завдань: обґрунтування підходів, принципів, форм, методів, прийомів, засобів навчання та лінгводидактичних умов, на яких ґрунтується методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; опис специфіки етапів формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; експериментальна перевірка ефективності методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

За основу науково-теоретичного обґрунтування розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури обрано компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, функційно-стилістичний, текстоцентричний *підходи; загальнодидактичні* (науковості, проблемності, зв'язку теорії з практикою, наочності); *лінгводидактичні принципи навчання* (системності, пізнавально-практичної спрямованості навчання, правильної організації роботи над риторичними помилками, комунікативного й функційно-стилістичного спрямування у процесі вивчення мовознавчих дисциплін); *власне методичні принципи* формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (зв'язок навчання риторики з фонетикою, орфоєпією, лексикою, словотвором, граматиною української мови; зв'язок навчання риторики з розвитком зв'язного мовлення; інтеграція реальної комунікації в освітній процес, діалогічного спілкування, зіставлення семантичного навантаження повідомлення і його структури).

Відповідно до завдань формувального етапу педагогічного експерименту представлено лінгводидактичну модель формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Структуру моделі становлять цільовий, концептуальний, змістовий, організаційний і результативний блоки.

У *цільовому блоці* лінгводидактичної моделі визначено мету, завдання щодо формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Мета полягала в підвищенні рівня риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; завданнями визначено підвищення рівня знань про сутність, особливості риторичної компетентності студентів; розвиток позитивної мотивації до вдосконалення риторичної компетентності.

Концептуальний блок лінгводидактичної моделі містить *сучасні підходи* (компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, функційно-стилістичний, текстоцентричний, що корелюються з метою, *принципами* формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: *загальнодидактичними* (науковості, проблемності, зв'язку теорії з практикою, наочності) та *лінгводидактичними* принципами навчання (системності, пізнавально-практичної спрямованості навчання, правильної організації роботи над риторичними помилками, комунікативного й функційно-стилістичного спрямування у процесі вивчення

мовознавчих дисциплін), а також *власне методичними* принципами формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (зв'язок навчання риторики з фонетикою, орфоєпією, лексикою, словотвором, граматику української мови; зв'язок навчання риторики з розвитком зв'язного мовлення; інтеграції реальної комунікації в освітній процес, діалогічного спілкування, зіставлення семантичного навантаження повідомлення і його структури тощо).

Змістовий блок моделі формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін репрезентує зміст, структуру риторичної компетентності майбутніх учителів, три групи методів: *традиційні методи* навчання (бесіда, розповідь, метод вправ, робота з підручником, спостереження над мовним матеріалом, програмований метод); *інтерактивні методи* навчання (робота в групах, робота в парах, метод неперервної шкали думок, мозковий штурм, дискусія з елементами ігрового моделювання, панельна дискусія, риторичне портфоліо, метод «кейс», метод риторичної інтерпретації образу оратора); *методи контролю* (усне опитування, термінологічний диктант, моделювання фрагментів занять, тести, лінгводидактичний аналіз тексту, методичне портфоліо, захист рефератів), а також *систему вправ і завдань* риторичного змісту: 1) *мотиваційно-орієнтувальні*, спрямовані на розвиток уміння з'ясувати значення певної діяльності для успішного навчання, мету висловлення, прогнозування загального характеру риторичного тексту; 2) *когнітивно-діяльнісні: рецептивні*, які вимагають від студентів сприймання, усвідомлення, фіксування в пам'яті здобутої інформації; *аналітичні*, забезпечували психологічну пізнавальну підготовку до сприйняття тексту, активізувати студентів практичний досвід (оформлення власних висловлювань, орієнтація на розвиток слуху, пам'яті, уваги тощо), аналітичне мислення (сприйняття й оцінка риторичного тексту); 3) *продуктивні*-потребують від студента творчо застосовувати знання і використовувати їх у мовленнєвій ситуації, висловлювати власну думку, реалізувати вміння переконувати, впливати на інших, вміння здійснювати самоконтроль у спілкуванні; 4) *оцінно-контрольовальні* вправи і завдання, що передбачають розвиток умінь висловлювати і корегувати власні думки, перевіряти комунікативні вміння в процесі практико-орієнтованих мовленнєвих ситуацій; *форми навчання на заняттях мовознавчих дисциплін* (семінар, практичне заняття, консультація, самостійна робота, тренінг); *форми організації навчальної діяльності студентів* (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна робота, інтерактивна лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо); *засоби навчання* (підручники, електронні посібники, спеціально дібраний дидактичний матеріал, узагальнювальні таблиці, схеми, тексти, словники, телепередачі, відеозаписи, диктофонні записи, комп'ютерні програми, мультимедійні презентації тощо, що сприяють ефективному формуванню риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

В організаційному блоці лінгводидактичної моделі подано лінгводидактичні умови, що сприяють формуванню риторичної компетентності майбутніх

учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, зокрема: 1) реалізація міждисциплінарних зв'язків у процесі навчання мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін; 2) створення риторичного середовища в освітньому процесі на базі Центру культури української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка для забезпечення самостійної, дослідницької роботи; 3) упровадження спецкурсу «Основи формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури».

Програма розробленого спецкурсу «Основи формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури» містить три змістові модулі: *Модуль 1.* «Загальна характеристика риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури»; *Модуль 2.* «Чинники успішної реалізації риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови і літератури»; *Модуль 3.* «Стратегії становлення риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови і літератури»; розрахована на 1,5 кредити (45 годин), з-поміж яких: 30 годин – аудиторні заняття, 15 годин – самостійна робота, мета якого полягає у створенні сприятливих умов для оволодіння прийомами, методами формування риторичної компетентності.

Результативний блок моделі формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін демонструє ефективність, динаміку рівнів риторичної компетентності студентів за допомогою визначених критеріїв і показників, досягнути зрушення відповідно до поставленої мети.

Зіставний аналіз результатів до (I зріз) і після (II зріз) формувального етапу педагогічного експерименту в рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в експериментальних та контрольних групах за визначеними критеріями дав змогу з'ясувати наявність між ними значних відмінностей.

Результати I і II зрізів демонструють, що в експериментальних групах у рівнях сформованості риторичної компетентності студентів за гносеологічним критерієм були виявлені відмінності (на рівні $p < 0,01$): високий рівень збільшився (з 8,3 % до 31,2 %), достатній рівень змінився (з 17,4 % до 41,3 %), знизилася показники елементарного рівня (з 27,5 % до 9,2 %) і зменшилися показники середнього рівня (з 46,8 % до 18,3 %). За критерієм знаків відмінності є статистично значущими. Щодо контрольних груп, то статистично значущих змін у рівнях сформованості риторичної компетентності студентів за гносеологічним критерієм майже не відбулося. За результатами I і II зрізів зафіксовано незначні зміни: високий рівень не змінився (12,3 %), достатній рівень зріс (на 0,9 %), середній рівень залишився незмінним (46,5 %), елементарний рівень гносеологічного критерію риторичної компетентності студентів зменшився (з 26,3 % до 24,5 %). За критерієм знаків ця різниця не є статистично значущою (табл.1).

Вплив експериментальної роботи на рівні критеріїв риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (у %)

Назва критерію	Рівні критеріїв	Експериментальні групи		Контрольні групи	
		I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Гносеологічний	Високий	8,3*	31,2*	12,3	12,3
	Достатній	17,4*	41,3*	15,8	16,7
	Середній	46,8*	18,3*	45,6	46,5
	Елементарний	27,5*	9,2*	26,3	24,5
Діяльнісно-корекційний	Високий	7,3*	29,4*	10,5	10,5
	Достатній	15,6*	43,1*	14,9	15,8
	Середній	54,4*	18,3*	50,0	50,9
	Елементарний	25,7*	9,2*	24,6	22,8
Мотиваційно-ціннісний	Високий	9,2*	29,4*	11,4	11,4
	Достатній	18,3*	43,1*	16,7	17,5
	Середній	50,5*	19,2*	49,1	50,0
	Елементарний	22,0*	8,3*	22,8	21,1

Результати I і II зрізів формувального етапу експерименту зафіксували статистично значущі зміни ($p < 0,01$), які відображають, що в експериментальних групах до формувального етапу експерименту елементарний рівень діялісно-корекційного критерію риторичної компетентності студентів мали 25,7 % досліджуваних, середній – 54,4 %, достатній рівень – 15,6 %, високий рівень – 7,3 %. У результаті впровадження розробленої методики кількість респондентів в експериментальних групах з елементарним рівнем діялісно-корекційного критерія риторичної компетентності зменшилася (до 9,2%) і збільшилася кількість студентів із високим рівнем (до 29,4 %), зменшилася кількість студентів із середнім (до 18,3 %) рівнем, зросла кількість респондентів із достатнім рівнем (до 43,1 %), у контрольній групі кількість осіб із високим рівнем не змінилася (10,5 %), незначно зросла кількість студентів із достатнім рівнем (на 0,9 %), відбулися незначні зміни в кількості досліджуваних середнього рівня (до 50,9 %), зменшилася кількість респондентів елементарного рівня (до 22,8 %). За критерієм знаків ця різниця не є статистично значущою.

Результати I і II зрізів демонструють, що в експериментальних групах у рівнях сформованості риторичної компетентності студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм було виявлено відмінності (на рівні $p < 0,01$): високий рівень збільшився (з 9,2 % до 29,4 %), достатній рівень змінився (з 18,3 % до 43,1 %), знизилися показники елементарного рівня (з 22,0 % до 8,3 %), показники середнього рівня змінилися (з 50,5 % до 19,2 %). За критерієм знаків відмінності є статистично значущими.

Щодо контрольних груп, то статистично значущих змін у рівнях риторичної компетентності студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм майже не відбулося. За результатами I і II зрізів зафіксовано незначні зміни: високий рівень залишився незмінним (11,4 %), достатній рівень змінився (з

16,7 % до 17,5 %), середній рівень зріс (на 0,9 %), елементарний рівень мотиваційно-ціннісного критерію риторичної компетентності студентів зменшився (з 22,8 % до 21,1 %). За критерієм знаків ця різниця не є статистично значущою.

Порівняльний аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту в експериментальних групах зафіксував статистично значущі відмінності ($p < 0,01$), які відображають зниження кількості майбутніх учителів із елементарним (із 23,8 % до 8,3 %) і середнім рівнями риторичної компетентності (із 50,5 % до 19,2 %) та підвищення кількості майбутніх учителів із достатнім (із 16,5 % до 43,1 %) і високим (із 9,2 % до 29,4 %) рівнем риторичної компетентності (рис. 1).

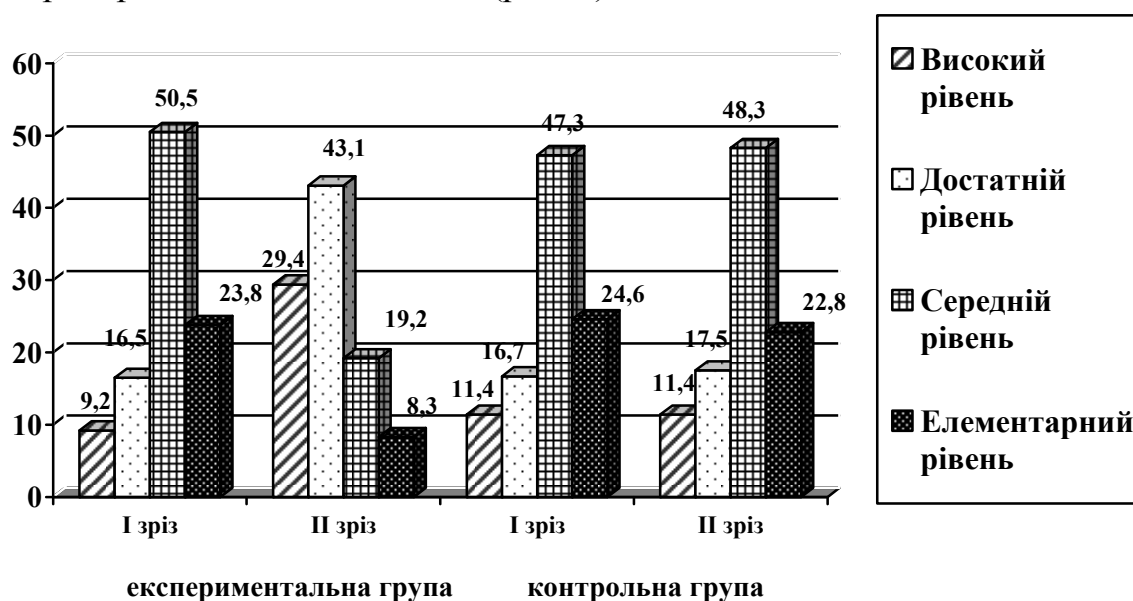

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури до і після формувального етапу педагогічного експерименту (у %)

Згідно з результатами першого та другого зрізів, стосовно контрольних груп констатовано незначну розбіжність між даними, яка не є статистично значущою та загалом не змінює ситуацію щодо формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури та її складників.

Отримані результати підтвердили ефективність розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Більшість студентів експериментальних груп у процесі навчання досягла високого і достатнього рівнів риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Результати теоретичного та експериментального дослідження підтвердили розв'язання поставлених завдань і дали змогу сформулювати відповідні висновки.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз і синтез лінгвістичної, психолінгвістичної, педагогічної, лінгводидактичної літератури з досліджуваної проблеми дали змогу обґрунтувати теоретико-методичні засади формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання мовознавчих дисциплін, складниками яких визначено: сучасні підходи; загальнодидактичні, лінгводидактичні та власне методичні принципи; методи навчання (традиційні, інтерактивні та інноваційні); засоби навчання, лінгводидактичні умови.

2. Вивчення наукової літератури дало змогу проаналізувати різні погляди на тлумачення змісту понять «риторика», «риторична діяльність», «риторична культура» та уточнити базове поняття дослідження «риторична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», яке в роботі схарактеризовано як складне динамічне особистісне утворення, що поєднує в собі обсяг риторичних знань, способи критичного та творчого мислення, особистісних цінностей, навичок красномовства, риторичних умінь, інших особистих якостей, що визначають здатність майбутнього вчителя української мови і літератури успішно провадити професійну діяльність, спрямовану на формування знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та морально-етичних якостей здобувачів освіти.

3. У результаті аналізу навчальних робочих програм з риторики з'ясовано, що на вивчення означеної дисципліни в більшості закладів вищої освіти відведено різний обсяг кредитів, однак змістовим аспектом кожної з програм передбачено ознайомлення студентів з основними законами риторики, основами ораторського мистецтва, особливостями оволодіння мовленнєвим етикетом, виразним читанням, риторичною технікою, водночас аналіз підручників, посібників з мовознавчих дисциплін для майбутніх учителів української мови і літератури показав, що в сучасних закладах вищої освіти, хоч і функціонує значна кількість навчально-методичного забезпечення з риторики, зміст яких відображає не лише відомості з теорії й практики ораторського мистецтва, а й містить вправи і завдання риторичного змісту, проте через недостатню їх кількість та теоретичну обґрунтованість системи роботи з обраної проблеми зумовлює розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

4. Для з'ясування рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури визначено критерії: *гносеологічний* (обізнаність про сутність риторичної компетентності; знання мовних, мовленнєвих, риторичних засобів; знання особливостей застосування риторичної компетентності у майбутній педагогічній діяльності); *діяльнісно-корекційний* (уміння демонструвати риторичні здібності; уміння переконувати, впливати на інших; здатність використовувати невербальні засоби; спроможність конструктивно вирішувати риторичні ситуації; вміння здійснювати самоконтроль у спілкуванні; уміння висловлювати і корегувати власні думки; здатність до ефективного спілкування; комунікативні вміння в

процесі моделювання практико-орієнтованих мовленнєвих ситуацій; здатність до текстотворення й аналізу тексту); *мотиваційно-ціннісний* (потреба в риторичному вдосконаленні; усвідомлення необхідності розвивати риторичну компетентність; розуміння потреб і емоцій оточуючих). Критерії репрезентовано системою відповідних показників, які віддзеркалюють конкретну ознаку досліджуваного об'єкта – рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови і літератури: *високий, достатній, середній, елементарний*.

5. Аналіз результатів контрольного зрізу на формувальному етапі педагогічного експерименту засвідчив, що рівень сформованості риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови і літератури в експериментальних групах суттєво підвищився, тоді як у студентів контрольних груп майже не змінився. Перевірку ефективності методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури здійснено на основі статистичної обробки результатів формувального етапу педагогічного експерименту з використанням комп'ютерної програми SPSS.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні лінгводидактичних засад електронної підтримки формування риторичної компетентності студентів закладів вищої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових наукових виданнях України

1. Горобець С. І. Текстцентричний підхід як методичний орієнтир у формуванні риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. *Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсон*. 2020. № 93, 2020. С.14-21.

2. Горобець С. І. Риторична підготовка майбутнього вчителя української мови і літератури як об'єкт теоретичного аналізу в педагогічній практиці на текстовій основі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Випуск № 78. С.61-65.

3. Горобець С.І. Навчальний текст як засіб формування риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови і літератури *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 29. Том1., С. 54-60.

4. Горобець С.І. Формування риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови на заняттях з культури усного та писемного мовлення. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 30. Том 2., С. 56-62.

5. Горобець С.І. Основні методи навчання у формуванні риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Випуск 31. С. 25-30.

Статті в зарубіжних наукових виданнях

6. Horobets S. Формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами мовної гри. *Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca. Casa Cărții de Știință Editura RCR Editorial Cluj-Napoca. Vol. aniversar Casa cărții de știință*. 2020. București, România, P. 334-342.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Горобець С.І. Особливості формування риторичної компетентності майбутніх вчителів початкової школи. *Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського. Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук: зб. матеріалів учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., 4-5 травня 2018 р. Київ. 2018. С. 27-29.*

8. Горобець С.І. Формування риторичної компетентності майбутніх вчителів початкової школи. *Міжнародний гуманітарний університет. Факультет лінгвістики та перекладу. Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії: зб. матеріалів учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 березня. 2016 р. Одеса. 2016. С. 6-10.*

9. Horobets S. Реалізація компетентнісного підходу в процесі формування риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови та літератури. *Science and education: problems, prospects and innovations: ел. зб. матеріалів учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф., 29-31 грудня 2020 р. [Електронний ресурс]. Кіото, Японія. 2020. С. 234-241.*

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації

10. Горобець С.І. Використання елементів практичної риторики на заняттях мовознавчих дисциплін. *Українська мова і література в школах України*. 2020. №6. С. 24-26

АНОТАЦІЯ

Горобець С.І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2021.

Дисертаційна робота присвячена дослідженням проблемі формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. У дисертації з'ясовано провідні дефініції дослідження «риторика», «риторична діяльність», «риторична культура», уточнено зміст поняття «риторична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», яке у роботі тлумачимо як динамічне особистісне утворення, що поєднує в собі обсяг риторичних знань, способи критичного та творчого мислення, особистісних цінностей, навичок

красномовства, риторичних умінь, інших особистих якостей, що визначають здатність майбутнього вчителя української мови і літератури успішно провадити професійну діяльність, спрямовану на формування знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та морально-етичних якостей здобувачів освіти.

У складі риторичної компетентності виокремлено компоненти та розроблено критерії сформованості риторичної компетентності з відповідними показниками: гносеологічний (обізнаність про сутність риторичної компетентності; знання мовних, мовленнєвих, риторичних засобів; знання особливостей застосування риторичної компетентності у майбутній педагогічній діяльності); діяльнісно-корекційний (уміння демонструвати риторичні здібності; уміння переконувати, впливати на інших; здатність використовувати невербальні засоби; спроможність конструктивно вирішувати риторичні ситуації; вміння здійснювати самоконтроль у спілкуванні; уміння висловлювати і корегувати власні думки; здатність до ефективного спілкування; комунікативні вміння в процесі моделювання практико-орієнтованих мовленнєвих ситуацій; здатність до текстотворення й аналізу тексту); мотиваційно-ціннісний (потреба в риторичному вдосконаленні; усвідомлення необхідності розвивати риторичну компетентність; розуміння потреб і емоцій оточуючих).

Критерії репрезентовано системою відповідних показників, які віддзеркалюють конкретну ознаку досліджуваного об'єкта – рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови і літератури: високий, достатній, середній, елементарний. У дослідженні вперше розроблено методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, дослідницького, текстоцентричного підходів; доведено доцільність реалізації методів, прийомів, видів і форм роботи, спрямованих на формування риторичної компетентності; запропоновано систему вправ і завдань для формування риторичної компетентності майбутніх вчителів-словесників, підтверджено ефективність експериментального навчання. Подальшого розвитку набули лінгводидактичні умови формування риторичної компетентності вчителів-словесників у закладах вищої освіти.

Ключові слова: методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, риторика, риторична діяльність, риторична культура, риторична компетентність.

SUMMARY

Horobets S. The methodology towards the formation of rhetorical competence of future teachers of Ukrainian language and literature in the process of studying linguistic disciplines.

PhD thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences on the specialty 13.00.02

Theory and Methods of Teaching (Ukrainian language). - Borys Grinchenko Kyiv University. Kyiv, 2021.

The dissertation work is devoted to the research concerning the problem to form the rhetorical competence among the future teachers of the Ukrainian language and literature in the process of studying the linguistic disciplines. In the thesis the following leading research definitions "rhetoric", "rhetorical activity", "rhetorical culture" are defined, the content of the concept "rhetorical competence of the future teacher of Ukrainian language and literature" is clarified, which is interpreted in the work as a dynamic personal education that combines the volume of rhetorical knowledge, ways of critical and creative thinking, a set of worldviews, personal values, eloquence skills, rhetorical skills, other personal qualities that determine the ability of future teachers of Ukrainian language and literature to successfully carry out professional activities aimed at the formation of knowledge, skills and abilities, development of intellectual and creative abilities, emotional-will and moral-ethical qualities of education applicants.

The components of rhetorical competence are identified and the criteria of rhetorical competence formation with the corresponding indicators are developed: gnoseological (awareness of the essence of rhetorical competence; knowledge of language, speech, rhetorical means; understanding of the features concerning the application of rhetorical competence in future pedagogical activities); activity-corrective (ability to demonstrate rhetorical abilities; ability to persuade, influence others; the ability to use non-verbal means; ability to solve rhetorical situations in a constructive way; the ability to exercise self-control in communication; the ability to express and correct one's thoughts; the ability to communicate effectively; communicative skills in the process of the simulation of practice-oriented speech situations; the ability to textualization and text analysis); motivational-valuable (the need for rhetorical improvement; awareness of the need to develop rhetorical competence; understanding the needs and emotions of others).

The criteria are represented by a system of appropriate indicators that reflect a specific feature of the researched object - the levels of rhetorical competence formation of future teachers of the Ukrainian language and literature: high, sufficient, average and elementary. The study is the first to develop a methodology of forming the rhetorical competence within the framework of the competence, communicative-activistic, investigative, text-centered approaches for future teachers of the Ukrainian language and literature; it also proves the appropriateness of implementing methods, techniques, types and forms of work aimed at forming rhetorical competence; a system of exercises and tasks for the formation of rhetorical competence of future literary teachers is proposed, the effectiveness of experimental training is confirmed. The linguodidactic conditions for the formation of rhetorical competence of teacher-verbalists in institutions of higher education have been further developed.

Keywords: *methods of forming the rhetorical competence of future teachers of the Ukrainian language and literature, rhetoric, rhetorical activity, rhetorical culture, rhetorical competence.*